

О. В. ТЕРЕЩЕНКО. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН

Досліджується історія розвитку міжнародного правосуддя та діяльності інституту судової системи на міжнародному рівні, особливості становлення Міжнародного Суду ООН та його попередниці Постійної Палати міжнародного правосуддя в рамках Ліги Націй.

Ключові слова: історія розвитку, суспільні відносини, розгляд спорів, інститут правосуддя.

Исследуется история развития международного правосудия и деятельности института судебной системы на международном уровне, особенности становления Международного Суда ООН и его предшественника Постоянной Палаты международного правосудия в рамках Лиги Наций.

Ключевые слова: история развития, общественные отношения, рассмотрение дел, институт правосудия.

In the article author explores the history of international justice and the judicial system of the institute on the international level. Feature of the formation International Court of Justice and its predecessor the Permanent Court of International Justice by the League of Nations.

Key words: History, public relations, settlement of disputes, the institution of justice.

Сучасний світ має безліч глобальних проблем, які слід вирішувати людству. Історично так склалося, що для розв'язання проблем існують міжнародні організації та їх структури. На сьогоднішній організації виступають ініціатором щодо підтримки законів світового правопорядку.

З нашої точки зору, розглядаючи природу існування сучасного Міжнародного суду, як невід'ємної складової міжнародної організації, потрібно детально вивчити її історію становлення та розвитку. Дослідивши походження судової системи, вивчивши справи якими займались суди, можна надати пропозиції щодо вдосконалення прогалин та покращення способів вирішення суперечок, які виникають в результаті різних поглядів у суспільстві.

Як відомо, поділ влади на законодавчу, виконавчу і ту, яку ми досліджуємо – судову, визнається притаманним державно-правових доктринах, історія яких починається з Стародавнього світу та лежить в основі різних концепцій становлення та розвитку правової держави. Це витікає з того, що інтереси людини завжди потребують захисту. Як засвідчує історія, що відстоювання вказаних прав і свобод людини було не завжди гуманним. Певні питання заздалегідь вирішувались шляхом натиску, як на окремих людей так і на певні групи. Все це пов'язано з тим, що між націями та народами з розвитком державності між племенами, потім між общинами виникали суперечливості, які переростали в сутички. Так, поступово зі збільшенням території утворювались перші держави, так конфлікти набули все більш глобального характеру. Війна, як екстремальне явище суспільного життя, існує в розвитку миру протягом всього існування *homo sapiens* і призводить до значних втрат. Звертаючи увагу на те, що самою надійною безпекою є озброєння, то стає чітко зрозуміло політика, особливо сучасного світу.

Саме війна та її наслідки, як явище спонукає людство шукати шляхи розв'язання конфліктів. Це переконує, що для того, щоб влада була досконалішою та компетентною, її почали відокремлювати та розмежовувати в управлінні суспільством.

Ідеї, покладені в основу сучасного принципу поділу влади, ще в античні часи розглядалися Аристотелем. Він, одним з перших висунув ідею поділу влади на виконавчу, законодавчу і судову, з метою гарантії законності і попередження можливих зловживань у державі. Кожну з влади представляє окремий орган¹. Цей античний період дістав свого продовження в період середньовіччя. Настав новий етап відносин. Стосовно доктринальних поглядів традиційно вважають «батьком міжнародного права» Г. Гроція. Він зазначав, що в юриспруденції слід розрізняти «природну, незмінну частину» і «те, що має своїм джерелом волю». Стосовно розв'язання спору, згідно з таким розумінням предмету юриспруденції, істотне значення Г. Гроцій надавав запропонованому ще Аристотелем поділу права на природне і волевиявлене. Всі вищезазначені доктринальні підходи дали підстави основоположникам «класичного» варіанту теорії поділу влади, називають Дж. Локка і Ш. Монтеск'є, в юридичній літературі, розробити модель цього вчення. Поділяючи основні погляди теорії поділу влад, розуміючи систему стримування і противаг, встановили, що мірилом визначення вірності розвитку суспільства за допомогою держави буде поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову влади.

Свій подальший розвиток теорія розподілу влади отримала в роботах Монтеск'є. На його думку, у кожній державі є три види влади: влада законодавча, влада виконавча – займається питаннями міжнародного права і виконавча влада, яка розглядає питання цивільного права (судова влада).

В силу першої влади керівник держави або установа створює закони, тимчасові або постійні, і виправляє або скасовує існуючі закони. У чинності другої влади він оголошує війну або укладає мир, посилає або приймає послів, забезпечує безпеку, запобігає навали. В силу третьої влади він карає злочини і дозволяє зіткнення приватних осіб. Так судову владу не слід з'єднувати ні з якою частиною законодавчої влади, це правило, засноване на наявності особливих інтересів у осіб, що залучаються до суду².

Необхідно підкреслити, що певними передумовами подальшого розвитку міжнародного правосуддя було те, що на початку XVII ст. розгорілась загальноєвропейська війна. Ця війна була першим міжнародним конфліктом за участю більшості держав тодішньої Європи. В 1638 Папа і данський король закликали до припинення війни. Два роки по тому ідею підтримав німецький Рейхстаг, який зібрався вперше після тривалої перерви. 25 грудня 1641р. відбулося підписання попереднього мирного договору, за яким імператор, що представляв також Іспанію, а з іншого боку Швеція і Франція заявили про свою готовність скликати у Вестфальському місті Мюнстері і Оснабрюці конгрес для укладення загального миру. При цьому слід зазначити, що для укладання миру була використана праця Г. Гроція «Трактат про мир та війну».

Підкреслюючи, що на той час, у результаті Конгресу став найбільш представницькою нарадою в історії Європи: на ньому були присутні делегації зі 140 суб'єктами імперії і 38 інших учасників. Підсумком війни стало те, що жодна з держав виявилася нездатною домогтися повного панування на континенті. Так, Вестфальський трактат від 24.10.1648 р., що ознаменував кінець тридцятирічної війни, у яку були втягнені майже всі держави Європи і яка велася під релігійними прапорами, містив ряд найважливіших положень політичного і міжнародно-пра-

вового характеру, що мали далекосяжні наслідки для Європи³. Було передбачено, що мир повинен бути чесно і неухильно дотриманий і збережений⁴. Сучасні історики розглядають Вестфальський мир як подію, яка заклала основи сучасного світового порядку – поділу світу на національні держави і появу, пов'язаних з цим, принципів міжнародного права. Поступово з практикою укладання міжнародних мирних договорів почало розвиватися правосуддя. Якщо досліджувати арбітраж у сучасному розумінні цього слова, то він вперше був включений в якості засобу мирного врегулювання міждержавних спорів в договорах про дружбу, торгівлю та навігацію між США і Великобританією, відомий як договір Джея 1794 р.⁵ Згідно з договором було створено три змішані комісії з судовими функціями 1) для встановлення кордонів між США і Канадою, 2) для розгляду позовів фізичних осіб в зв'язку з захопленням торговельних суден і 3) для вирішення питань повернення США довоєнних боргів. Лише третя комісія не справилася з своїми завданнями і припинила роботу. Перша комісія добилася одностайного вирішення прикордонних питань, а друга успішно справилася з вирішенням 565 справ⁶.

Під впливом успішної роботи вказаних комісій відроджується довіра до міжнародного арбітражу. Природно, що США набувши досвіду з Великобританією в такому вирішенні справ, активніше інших держав вдається до вказаної форми. До завершення громадянської війни між США і Великобританією було проведено 10 арбітражів (лише в одній змішаній комісії було прийнято рішення з 115 позовів), до 1871 р. – ще 17 арбітражів (4 з європейськими державами, 13 – з латиноамериканськими, серед яких лише одна американо-мексиканська комісія вирішила більше 2 тисяч позовів). За цей період проведено ще 24 арбітражі чисто європейських, 14 -європейсько-латино-американські, 2 – суто латиноамериканські, 4 – суто африканських справах.

В цей же період створюються третейські суди, які дістали назву «змішані суди», що і беруть до розгляду важкі політичні, територіальні питання, позови щодо захоплення кораблів, справи пов'язані з работоргівлею. Лише суди, які знаходилися в Сьєрра-Леоне розглянули 535 справ (за період з 1819 по 1866 р.), результатом чого було звільнення 55 тисячі рабів⁷. Слід зазначити, що суттєве значення для зміцнення ролі міжнародного правосуддя мала «алабамська справа», по якій третейське вирішення справи (між США і Великобританією) велось в Женеві і завершилось рішенням, що Великобританія мусить виплатити США 15,5 млн. доларів, що і було виконано. До того ж, в другій половині XIX ст. укладено десятки міжнародних арбітражних договорів, в тім числі і в рамках міжнародних організацій (наприклад, ВПС, в конвенції про міжнародні залізничні перевезення та ін.), в яких сторони погоджуються на відповідний розгляд їх справ. Робиться спроба створити міжнародне арбітражне право. Активно обговорюються ініціативи створення постійного міжнародного суду. В 1892 р. Союз міжнародних залізничних перевезень створює Постійний арбітражний Суд і в 1895 р. Міжпарламентський Союз, приймає резолюцію про створення Міжнародного третейського суду.

Гаазька конвенція у 1899 році запропонувала зовсім новий спосіб міжнародного слідства щодо вирішення спорів. Ті держави, які мають між собою певний конфлікт, обирають кожна по одній нейтральній державі, кожна з 4-х держав (двох що сперечаються і двох нейтральних) призначає по одному члену слідчої комісії (при яких можуть складатися помічники, секретарі, юрисконсульти тощо);

потім 4 комісара вибирають п'ятому нейтральну державу, яка від себе призначає комісара. Склад комісії таким чином з 5 членів є слідчою комісією, вона досліджувала всі обставини спору і представляє свою доповідь суперечливим державам. Ця доповідь не є третейським рішенням, а лише доповіддю слідчої комісії про фактичні обставини предмета спору; сперечаючись, держави можуть або самі дипломатичним шляхом вирішити спір на підставі доповіді, або передати його третейському суду. Для третейського суду між державами Гаазька конвенція 1899 року встановила три типи і докладно розробила порядок судочинства. Згідно з нею: 1) кожна фізична або юридична особа може бути обрана суперечливими державами в третейські суди; 2) держави можуть передати розгляд справи колегіальному суду, кожна сторона вибирає по два арбітри, в той час арбітри обирають собі суперарбітра; 3) в Гаазі засновується Постійний міжнародний третейський суд.

Процедурою роботи Постійного міжнародного третейського суду було те, що кожна з договірних держав рекомендує не більше чотирьох осіб, як членів цього трибуналу. У разі зіткнення, сторони, які мають між собою суперечки, вибирають те число членів трибуналу, яке вони бажають мати, таким чином і складався третейський суд.

В доктринальному підході А.Я. Капустина стверджує, що Постійна палата третейського суду, яка була заснована на основі Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 рр., не існувала як суд, на її точку зору, оскільки насправді ніякого суду не було, а був лише список людей, з яких сторони, які сперечаються, можуть обирати собі арбітрів. Крім того, як зазначає автор, вираз «постійна» у словосполученні «постійна палата» фактично не має відношення до суду, а лише до його секретаріату, який знаходиться в Гаазі в Палаці миру⁸.

Але, на нашу думку, Постійна палата третейського суду відіграла велику роль у розвитку міжнародного правосуддя. Цей судовий орган мав як свою структуру, так і розглядав судові справи. Інша річ, що за 20 років свого існування суд провів лише 15 арбітражів⁹. І тому власне, досвід цієї роботи був надзвичайно корисним для відпрацювання механізму прийняття рішень наступних судових установ.

Третім кроком щодо реформи міжнародного судочинства було створення Ліги Націй. Ця ідея широко обговорювалась у всьому світі. Відповідно перед Лігою Націй ставилися цілі підтримки миру та розвитку між усіма державами світу. Це було принципово новим досвідом у міжнародній дипломатії, яка раніше служила інтересам кількох великих держав, що домінували на світовій арені. Уперше в міжнародно-правовій практиці було прийнято рішення про створення першої міжнародної організації, що мала політичну спрямованість і виступала гарантом Версальсько-Вашингтонської системи – Ліги Націй (1919 р. до 1946 р.)¹⁰.

На основі Статуту Лігу Націй, який набув чинності 10 січня 1920 року, було створено орган, який буде займатись всіма спорами міжнародного характеру, давати також консультативні висновки з усіх питань, які будуть внесені до неї¹¹. Цим судовим органом буде являтися Постійна Палата Міжнародного Правосуддя, що фактично стало початком нової, сучасної історії судового розгляду міжнародних спорів на постійній основі. Палата правосуддя складалася з 11, потім з 15 суддів, які обиралися Радою та Асамблеєю Ліги Націй на 9 років. Юрисдикції палати підлягали спори між державами, добровільно передані сторонами на її розгляд, а також спори, які згідно з чинними договорами і конвенціями підлягали розгляду палати. Крім дозволу суперечок між державами, вона могла виносити консультативні висновки за запитами Ради та Асамблеї Ліги Націй. На основі ст.

30 Статуту, Палата сама виробила свій Регламент судочинства, який прийняла 24 березня 1922 р. Регламент двічі переглядався: в 1926 і 1936 рр. З часом, завдяки постановам різних міжнародних договорів була розширена юрисдикція Палати. Було укладено понад 175 таких договорів і понад 500 документів, які торкалися юрисдикції Постійної палати міжнародного правосуддя. Лише три держави не визнали юрисдикцію Палати (Йемен, Непал, Саудівська Аравія)¹². Перша сесія Палати відбулася в Гаазі в 1922 р. Тривала робота Палати до того, як Німеччина вдерлась в Нідерланди в 1940 р. щорічно скликалося кілька сесій. З 65 спорів, переданих на розгляд Палати було прийнято 32 рішення, дано 27 консультативних висновки і більше 200 розпоряджень. Палата врегулювала чисельні міжнародні спори, які не вдавалося врегулювати державам самостійно. Рішення і консультативні висновки Палати стали цінним внеском в розвиток міжнародного права. На них і сьогодні посилаються вчені і практики.

Позитивна діяльність Постійної палати міжнародного правосуддя викликала в держав довіру до судової форми вирішення проблем і вони почали створювати додатково судові установи на тимчасовій чи постійній основі. Так, враховуючи кількість проблем, що виникли між Німеччиною і Польщею після першої світової війни, були збережені Верхньосілезький арбітражний суд і Верхньосілезька змішана Комісія. Разом вони розглянули біля 4 тис. справ і прийняли відповідні рішення і біля 3,5 тис. консультативних висновки. В 1927 р. Асамблея Ліги Націй створює Адміністративний Суд Ліги Націй для розгляду претензій посадових осіб і службовців секретаріату і Міжнародного бюро праці¹³.

Після початку другої світової війни в 1939 році Ліга Націй фактично припинила своє існування тому, що нею не було виконано розв'язання спорів міжнародного характеру, а її судовий орган не зміг виконати функцію розгляду таких спорів. Після закінчення II світової війни суспільство потребувало створення нового міжнародного органу. Так, на основі зустрічі лідерів великої трійки – Черчіля, Рузвельта і Сталіна, на якій була розроблена стратегія присвячена світовому порядку, яка мала встановитися після війни. Також, під час конференції була сформульована ідеологія Організації Об'єднаних Націй, яка стала символом і формальним гарантом післявоєнного світоустрою. І як логічне завершення був створений Міжнародний Суд ООН. Головною метою якого є вирішення спорів між державами. Також суд розглядає справи, пов'язані з військовими злочинами, незаконним втручанням держав і етнічних чисток, зокрема й інші юридичні справи.

З огляду на вище зазначене, можна зробити висновок, що поняття міжнародного правосуддя перш за все правове і засноване на джерелах міжнародного права. Тому його рішення і основні елементи спираються на відповідні правові норми. Особливістю правосуддя є те, що воно здійснюється тільки за винятковою компетенцією суду, що розглядає спори між суб'єктами міжнародного права. Неможна знехтувати тим фактом, що історія міжнаціональних судів щільно пов'язана з історією міжнародного права. І утворення Міжнародного Суду ООН є результатом праці багатьох поколінь та є досягненням всього людства.

1. *Аристотель*. Сочинения: В 4 т. Т. 4: Политика. – М.: Мысль, 1983. – С. 376-644.
2. *Язык оригинала: французький, пер. А. Г. Горнфельд*. Название в оригинале: *De l'esprit des lois*. – Оубл.: 1772. Источник: *Монтескье Шарль Луи*. Избранные произведения «О духе законов» / Общ. ред. и вступ. ст. М. П. Баскина. – М.: Гослитиздат, 1955. 3. *Анце-*

левич Г.О., Покрещук О.О. Міжнародне публічне право: Підручник / Під ред. Г.О. Анцелевича. – К.: Алерта, 2005. – С. 34. **4.** Дмитрієв А.І., Мацко А.С., Муравйов В.І. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / Відп. ред. Ю.С. Шемшученко, Л.В. Губерський. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 30. **5.** *Международное право: Учебник* / Под общ. ред. А.Я. Капустина. – М.: Гардарики, 2008. – С. 364. **6.** Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В.Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2002. – С. 507. **7.** Там само. – С. 508. **8.** Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Цит. праця. – С. 368. **9.** *Международное право: учебник* / под общ. Ред. А.Я. Капустина. – С. 508. **10.** *Міжнародне право: Підручник* / Ліпкан В.А., Антипенко В.Ф., Акулов С.О. та ін. / Заг. ред. В.А. Ліпкана. – К.: КНТ, 2009. – С. 45. **11.** Дмитрієв А. Інститут постійного нейтралітету в міжнародному праві: Монографія. – К.: ТОВ Юридична думка, 2005. – С. 284-285. **12.** Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Цит. праця. – С. 510. **13.** Там само. – С. 511.